

Deset komínů benešovského pivovaru a sladovny. Komín jako symbol, nebo jako funkční část provozu?

Michal HORÁČEK

ANOTACE: Příspěvek přináší případovou studii k roli továrních komínů ve stavebním a provozním vývoji pivovaru a sladovny v Benešově. V historii areálu vzniklo postupně deset komínů různých typů i využití. Příspěvek propojuje obecné hledisko zkoumání vývoje továrních komínů u nás a jejich konkrétní uplatnění v jednotlivých úsecích provozu pivovarů a sladoven. Zároveň přináší i zamyšlení nad rolí komínů jako součástí průmyslových areálů a odrazu jejich provozu v dlouhé časové proměně.

Úvod

Je zajímavé, že když se řekne pivovar, většina lidí si pravděpodobně automaticky vybaví hvozdo-
vý komín. A to i přesto, že je fakticky součástí
provozu sladovny, nikoliv vlastního pivovaru.
Jeho bizarní zakončení, ať už v podobě staršího
„klobouku pana starého“, anebo novější „bá-
by“, budí oprávněný zájem. Hvozdo-
vé komíny patří mezi nejspecifičtější solitéry mezi stavba-
mi továrních komínů, nejen svým zakončením,
ale i unikátním způsobem umístění a funkčnos-
tí. Pivovary jsou ovšem stavby, v jejichž areá-
lech se uplatnila i řada jiných továrních komínů,
které nejsou na první pohled třeba tolik zajíma-
vé a specifické, ale zároveň jsou s vývojem pi-
vovarnictví a jeho technologie v druhé polovině
19. a ve 20. století pevně spjaty. V siluetách
pivovarských provozů můžeme i dnes najít ko-
míny všech typů, velikostí i využití. Obvykle pak
právě v kombinaci s hvozdo-
vým komínem či
komíny sladovny, které se v průmyslovém ob-
dobí staly téměř bez výjimky typickou součástí
pivovarských areálů.¹

Předkládaný příspěvek přináší případovou
studii, které jako objekt zájmu posloužil areál
pivovaru a sladovny v Benešově. Benešovský
provoz je z mnoha ohledů výjimečný. Podnik pů-
vodně vznikl jako samostatná parostrojní sla-
dovna, která byla po několika letech provozu
částečně přeměněna na pivovar. Později při ní
byl zřízen další pivovar, který také částečně vy-
užil některé její prostory. Ještě později vznikla
v sousedství sladovny samostatná novostavba
třetího pivovaru a sladovna byla následně roz-
šířena zpět do původní velikosti. Všechny tyto
procesy se odehrály na velmi malé časové plo-
še mezi lety 1872–1900. Pivovar se sladovnou
zůstal prakticky ve stejné podobě v provozu do-
dnes, během doby v něm ale proběhla řada
přestaveb a modernizací, které se samozřejmě
týkaly i komínů.

V důsledku komplikovaného vývoje pivovaru
a sladovny můžeme v jejich areálu postupně
napočítat celou desítku továrních komínů,

1

sloužících delší či kratší čas nejrůznějším pro-
vozním úsekům výroby, včetně jednoho zcela
unikátního případu. Případová studie benešov-
ského pivovaru a sladovny tak v sobě spojuje
dvě pole stavebněhistorického bádání. V obec-
ném hledisku odkáže na základní prvky vývoje
a podoby staveb komínů od poloviny 19. stole-
tí do první poloviny 20. století.² V hledisku
konkrétním pak přehledně popíše, v jakých
provozech se v pivovarech a sladovnách stave-
ly komíny, jakou měly podobu a využití a jak se
v čase tato podoba a využití měnily. Příspěvek
přináší zamyšlení nad rolí komínů jako pevné
součásti průmyslových areálů a odrazem jejich
provozu v dlouhé časové proměně s retrospek-
tivním vnímáním jejich vzájemného vztahu.

Literatura a prameny

Stavebním vývojem pivovaru a sladovny v Be-
nešově, zejména v období mezi lety 1872–1897,
se již delší dobu zabývá autor tohoto příspěvku.³
I v minulosti byly k tématu napsány některé
stručnější práce,⁴ žádná z nich se ale primárně
a detailně nezabývala problematikou výstavby
komínů a jejími souvislostmi. Tématem komínů

Obr. 1. Benešov, podoba pivovaru a sladovny krátce po vy-
stavění nového arcivévodského pivovaru. Zachycuje (zleva)
komín staré kotelny, dvojici hvozdo-
vých komínů (levý ještě
před přestavbou z let 1899–1900), původní komín kotelny
sladovny a komín kotelny nového pivovaru. Foto: SOKA
Benešov, Osobní fond Jiřího Tywniaka, neinventarizováno.

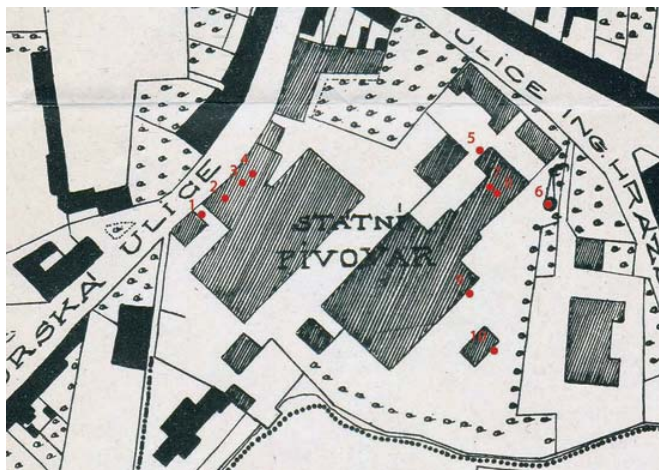
■ Poznámky

1 Stavby pivovarů bez vlastních sladoven byly výjimečné,
jedná se např. o Schwarzenberský pivovar v Lounech z let
1890–1892 ad.

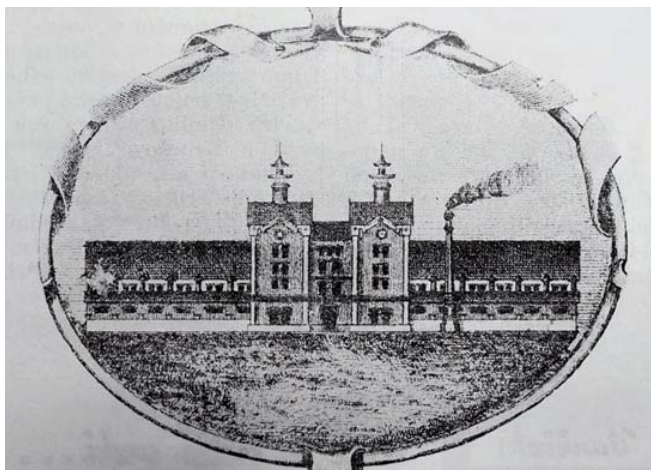
2 Více k vývoji staveb komínů a jejich podoby předchozí
článek Martina Vonky v tomto čísle ZPP.

3 Michal Horáček, Nové poznatky k vývoji areálu sladovny
a pivovaru v Benešově v dobových souvislostech mezi lety
1872–1897, *Středočeský sborník historický* XLIII, 2017,
s. 97–122, v tisku. – Idem, Neznámé kapitoly z dějin
pivovarství v Benešově a na Konopišti v druhé polovině
19. století, *Kvasný průmysl* LXII, 2016, č. 2, únor 2016,
s. 56–59.

4 Např. B. a., Padesát let benešovského pivovaru, in:
50 let státního pivovaru v Benešově, Benešov 1947,
s. 16–24.

2

3

Obr. 2. Benešov, schematický plán pivovaru a sladovny s očíslovaným vyznačením všech komínů v areálu. Zdroj: SOkA Benešov, AM Benešov, Plán města 1936, i. č. 1024, sign. III/B3, kt. 198, zákres Michal Horáček, 2017.

Obr. 3. Idealizovaná kresba akciové sladovny s továrním komínem a dvojicí hvozdoých komínů v Benešově. Zdroj: Archiv pivovaru, sbírka obrazové dokumentace.

v pivovarech a sladovnách se v souvislostech stavebního vývoje a proměny jejich provozu zabývá řada prací, které zpracovávají historii jednotlivých podniků.⁵ Na specializovaných konferencích Mezi nebem a zemí (2011), respektive O továrních komínech (2014) zazněly i příspěvky, které typologii a využití komínů v pivovarech a sladovnách rozebíraly již konkrétně, ale žádný z nich se nedočkal výstupu v podobě článku.⁶ Jednotlivá stádia výroby sladu a piva, včetně provozů, při kterých byly stavěny komíny, byla v české odborné literatuře v minulosti naopak popsána hojně.⁷ Historií, architekturou a provozem komínů obecně se pak u nás zabývá úzká skupina badatelů, kteří jsou v současnosti jedinými autory literatury, jež se danému tématu konkrétně věnuje.⁸

Kromě zasazení tématu do širších souvislostí vývoje komínů a výrobní struktury provozu pivovaru a sladovny v tomto příspěvku využijeme takřka výhradně prameny archivní povahy. Pro stavební vývoj sladovny a pivovaru v Benešově se na prvním místě jedná o stavební dokumentaci k jednotlivým stavbám a přestavbám a s ní související aktový materiál. Zmíněné prameny lze dnes nalézt zejména ve fondech úřadů, které měly ve své době na starosti úřední schvalování staveb, včetně otázek požární ochrany, ale také pořízování strojů či zřizování živnostenských provozoven. Primárně se jedná o fondy Okresního úřadu Benešov⁹ uložené ve Státním okresním archivu Benešov. Dalším důležitým zdrojem stavebních plánů (bohužel bez docho-

vaného aktového materiálu) je i neoficiální podnikový archiv.¹⁰ Podstatné informace lze najít také ve fondech zřizovatelů či majitelů daných provozů a iniciátorů jejich výstavby. Jmenovitě se jedná zejména o fondy Velkostatku Konopiště,¹¹ pod který pivovar majetkově spadl od roku 1887,¹² a také Ústředního ředitelství hohensberských statků, které fakticky hospodaření velkostatku Konopiště řídilo.¹³ Oba fondy jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Praze.

Z nejstaršího období výstavby akciové sladovny a později pivovaru bohužel prakticky žádná stavební dokumentace až do roku 1887 neexistuje, anebo zatím nebyla nalezena. Až do roku 1896 jsou pak stavební plány dochovány jen výjimečně. Od roku 1897 do doby 2. světové války jsou stavební plány přestaveb v pivovare a sladovně již běžnou součástí výše zmíněných archivních fondů. Je také důležité, že i novodobější stavební plány lze využít k retrospektivní rekonstrukci staršího stavu a vypovídají mnohé o podobě a rozmístění dřívějších staveb. Aktový materiál k jednotlivým stavbám se dochoval již v mnohem ucelenější podobě napříč všemi výše zmíněnými fondy. Spisy k jednotlivým stavbám různé úrovně a kvality zachování máme již i z doby před rokem 1887, z mladších období se zachovaly takřka kompletně.

Komíny byly dříve pouze jednou ze součástí stavebních plánů, přestože již roku 1889 byly první ne zcela jasné instrukce speciálně se vztahující k jejich stavbě promítnuty do stavebního řádu pro Království české.¹⁴ Stavební plány realizovaly odborné stavební firmy a není vždy zcela zřejmé, zda výstavba samotného komína proběhla dle jejich původní podoby. Výstavbu komínů v této době často již realizovaly specializované komínářské firmy a je otázka, zda tyto firmy stavební plány dodatečně samy nerozpracovávaly. Projekty komínů v dochované

stavební dokumentaci k benešovskému pivovaru jsou ale obvykle provedeny v tak detailním zpracování odpovídajícím následně realizaci, že minimálně plánová předloha byla při stavbě komínů využita. Aktový materiál z této doby se

■ Poznámky

5 Např. Milan Starec, Pivovar Holba 140 let, *Kvasný průmysl LX*, 2014, č. 11–12, s. 307–314. – Radoslav Daněš, *Ostravské pivovarnictví v éře kapitalismu. Přeměna tradiční řemeslné výroby v moderní průmyslovou velkovýrobu (1830–1948)*, Ostrava 2014.

6 Jan Pechánek, *Jaké typy komínů můžeme najít v pivovarech*, příspěvek na odborné konferenci Mezi nebem a zemí, Kostelec nad Černými lesy 2011. – Šárka Jiroušková, *Komíny pivovarské*, příspěvek na odborné konferenci O továrních komínech, Kostelec nad Černými lesy 2014.

7 Např. Šárka Jiroušková, *Stavební uspořádání pivovarů*, in: *Stavební kniha* 2007, Brno 2007.

8 Zejména Martin Vonka, *Tovární komíny. Funkce, konstrukce, architektura*, Praha 2014.

9 Státní okresní archiv Benešov (dále SOkA Benešov), Okresní úřad Benešov (1850–1945), (dále OÚ Benešov), včetně v této souvislosti ne zcela primárně využívaných fondů vodních knih: SOkA Benešov, OÚ Benešov, Sbírkový listin a plánů ku vložkám vodních knih (dále vodní kniha).

10 Archiv Pivovar Ferdinand, s. r. o. (dále Archiv pivovaru), Sbírnka stavebních plánů.

11 Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), Velkostatek Konopiště (dále VS Konopiště). Fond obsahuje stavební plány i z doby po roce 1921, kdy byl pivovar po zestátnění samostatnou součástí Správy státního pivovaru v Benešově, majetkově s velkostatkem Konopiště (také ve státních rukou) již nesouvisejícího.

12 V době před rokem 1887 byla majitelem pivovaru a sladovny společnost Akciový pivovar, sladovna a tržnice na plodiny v Benešově, k jejímuž působení se bohužel nedochoval takřka žádný archivní materiál.

13 SOA Praha, Ústřední ředitelství hohensberských statků v Benešově (1816–1921/1924/), (dále ÚŘHS).

14 Zákon ze dne 8. ledna 1889, č. 5 zemského zákona.

Obr. 4. Nerealizovaný plán přestavby levého hvozdu (a bývalé arcivévodské varny) v Benešově zpracovaný firmou Novák & Jahn roku 1898. Archiv pivovaru, sbírka stavebních plánů.

Obr. 5. Stavební plány nového arcivévodského pivovaru v Benešově zobrazují jak komín nad kotelnou, tak dvojici nižších komínů nad topeništěm varny. Archiv pivovaru, sbírka stavebních plánů.

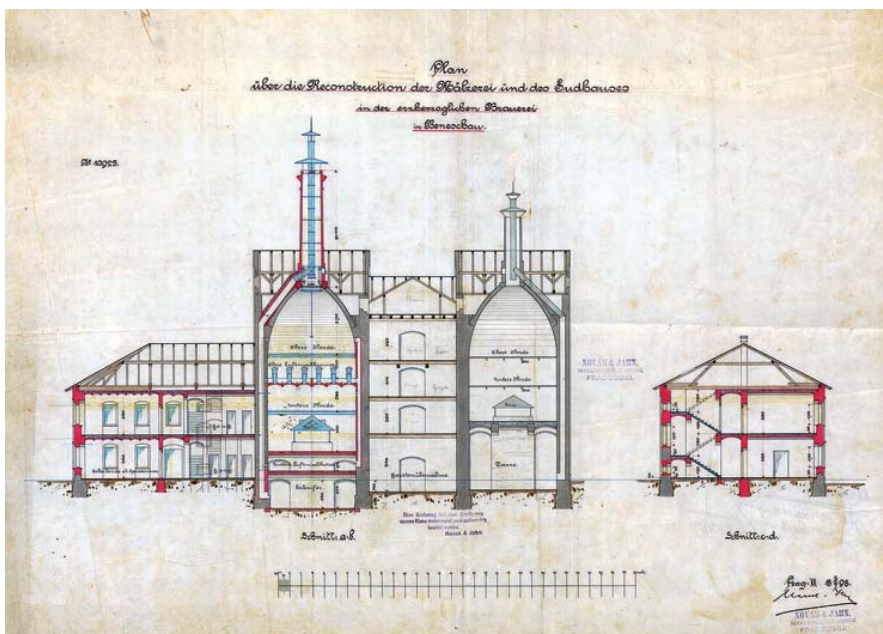
o komínech zmiňuje většinou pouze okrajově a obsahuje krátké zhodnocení jejich podoby, napojení na provozní části apod.

Situace se změnila po roce 1901, kdy vešla v platnost nařízení a výnosy nejvyšších zemských správních i samosprávních orgánů týkající se živnostensko-právního schvalování staveb komínů.¹⁵ Od této doby jsou stavební spisy k jednotlivým stavbám doplněny podrobným technickým projektem komína včetně odborného statického výpočtu. Tyto projekty již realizovaly obvykle přímo firmy specializované na stavbu komínů. V té době nebylo výjimečné, že stavební plány provozních objektů vypracovala stavební firma, komín na nich byl zobrazen pouze jako univerzální solitér a plány byly doplněny samostatným projektem komína od specializované firmy.

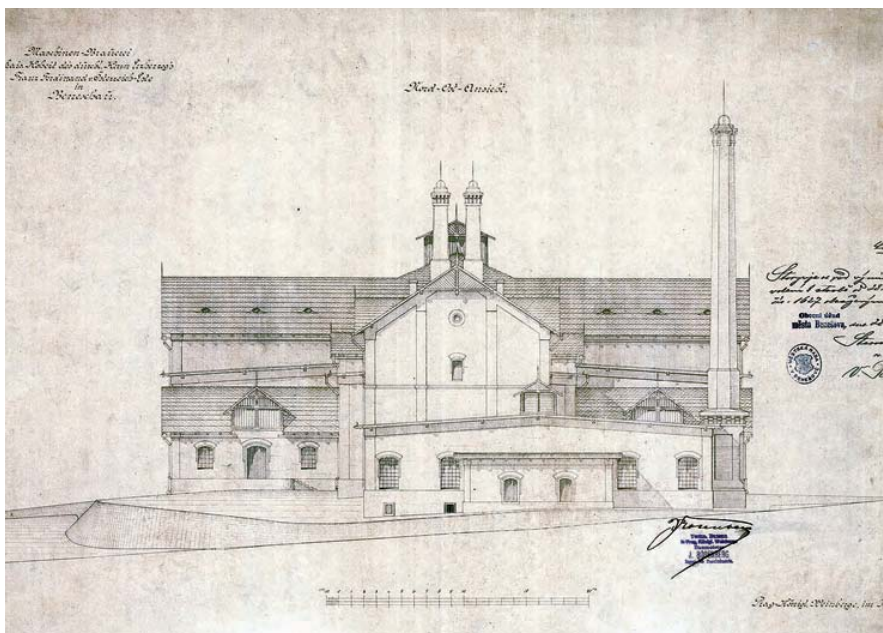
Kromě pramenů ve státních archívech lze stavební dokumentaci včetně aktového materiálu dohledat i v archivu Odboru výstavby a územního plánování Městského úřadu Benešov (dále Stavební archiv). Mimo archivní prameny byly využity i další doplňkové zdroje informací. Jednalo se o zprávy v dobovém odborném pivovarnickém tisku,¹⁶ ve kterém lze často nalézt informace o firmách stavících a zařizujících pivovary a o jejich realizacích. Velmi důležitým zdrojem při studiu byly i nejrůznější podklady ikonografické povahy, zejména fotografie. Přestože první zobrazení benešovské sladovny a pivovaru je datované až rokem 1886¹⁷ a dostupný fotografický materiál je mladšího data, můžeme díky němu v mnoha případech rekonstruovat i starší stav. Doplňkovým zdrojem informací byly i údaje obsažené ve vložce k Hlavní knize objektu čp. 306 uložené na Katastrálním úřadě v Benešově,¹⁸ a pokud to situace vyžadovala, tak i průzkum v terénu.

*Ke stavebnímu vývoji sladovny a pivovaru v Benešově*¹⁹

Stavební vývoj areálu sladovny a pivovaru v Benešově byl velmi komplikovaný, přestože jeho podstatná část se odehrála během pouhých 25 let. Roku 1872 nejprve založila akciová společnost velkou parostrojní sladovnu při Tábořské ulici. Areál sestával z rozsáhlých humen, dvojice stojatých hvozdu a provozního zázemí. Roku 1875 došlo po obchodním neúspě-

4

5

chu společnosti k rozhodnutí přeměnit část sladovny na pivovar, který vznikl někdy začátkem roku 1876. Varna se nacházela kdesi v nitru levé části sladovny, levý hvozď byl zrušen a jeho přízemí přeměněno na kotelnu pivovaru. Studené hospodářství bylo zřízeno z levé poloviny sladovnických humen. Areál sladovny a pivovaru postupně doplnily provozní objekty, administrativní budova ad. I nadále neúspěšný

¹⁶ Zejména *Kvas*: časopis pro pivovarnictví, vinopalství, vinařství a chmelářství (dále *Kvas*), Praha 1873–1940.

¹⁷ Sbírka Muzea Podblanicka, i. č. 1252, František Holoubek, obraz, 1886.

¹⁸ Katastrální úřad v Benešově (dále KÚ Benešov), vložka Hlavní knihy čp. 306 (dále Hlavní kniha).

¹⁹ Zpracováno dle Michal Horáček, *Nové poznatky k vývoji areálu sladovny a pivovaru v Benešově v dobových souvislostech mezi lety 1872–1897*, *Středočeský sborník historický* XLIII, 2017, s. 97–122, v tisku. Pokud není uvedeno jinak, vycházejí z práce i informace o obecném stavebním vývoji pivovaru a sladovny v celém textu.

■ Poznámky

¹⁵ Nařízení c. k. místodržitelství č. 33.682 ze dne 13. března 1901, respektive výnos zemského výboru Království českého č. 35.932 ze dne 8. června 1901.

6

7

Obr. 6. Benešov, pohled na pivovar a sladovnu z počátku 20. století zachycuje hvozdvé komíny v podobě z roku 1900 (levý) a 1887 (pravý). Foto: Archiv pivovaru, sbírka obrazové dokumentace.

Obr. 7. Benešov, hustě kouřící komín kotelny prvního arcivévodského pivovaru prolomený hřebenem zrušeného levého hvozdu (někdy mezi lety 1887 a 1895). Foto: soukromá sbírka Michala Horáčka.

podnik zakoupil roku 1887 František Ferdinand d'Este. Ještě téhož roku nechal stávající pivovar zmodernizovat, či spíše nahradit novým provozem. V sousedství zrušeného hvozdu vyrostl objekt nové varny, která využila původní kotelnu v přízemí hvozdu. Hvozdu byl instalací vodních rezervoárů přebudován na věžový vodojem. Nad prostorem chladného hospodářství na humnech (na někdejších sladových a ječných půdách) byl vybudován nový úsek chlazení mladiny. Výstavba plánovaného objektu nových ležáckých sklepů nakonec již nebyla realizována.

Nevyhovující prostory chladného hospodářství v místě původních humen, ale zejména pak rozhodnutí zrušit souběžný provoz panského pivovaru na Konopišti vedly ředitelství panství Konopiště k záměru založit po roce 1896 v Benešově zcela nový moderní pivovar, který by výstavou pokryl výrobu obou dosavadních provozů. Nový areál byl vystavěn v letech 1897–1898 podle plánů firmy J. Rosenberg, toho času již z Prahy, za původní sladovnu. Sladovna byla v letech 1898–1900 přeměněna do původní velikosti a byl obnoven provoz levého hvozdu. Novostavbu pivovaru doplnilo provozní zázemí (požahovna, později stáčírna apod.).

Pivovar se sladovnou prodělal v následujících desetiletích řadu úprav (za 1. světové války byla např. instalována nová železná varna místo původní, která byla zrekvírována pro válečné účely), modernizací (instalace umělého

chlazení a nový úsek chlazení mladiny v období první republiky) a přestavb (nová kotelna, automatická požahovna ad.). Postupnými modernizacemi procházel provoz pivovaru i v dalších desetiletích. Po 1. světové válce se stal majitelem pivovaru stát, který ho provozoval ve vlastní správě až do roku 1948, kdy byl znárodněn. Pivovar funguje takřka v původních prostorách dodnes, v současnosti v rukou soukromého majitele.

Komíny pivovarské a sladovnické

Komplikovaný stavební vývoj benešovského pivovaru a sladovny a také proměna jejich technologie, zařízení a provozních objektů způsobily, že v jejich historii najdeme prakticky všechny typy komínů, které se v těchto provozech vyskytovaly (v některých případech navíc opakovaně přestavovaných). V důsledku dlouhého a nepřímocárého stavebního vývoje, který pokračuje v částečných modernizacích až dodnes, vznikaly nové komíny v areálu od 70. let 19. století do 30. let 20. století. Ještě v 50. letech 20. století proběhla radikální přestavba jednoho sladovnického hvozdu včetně nové výstavby jeho komínového zakončení. Z důvodu různého období výstavby komínů i jejich zaměření se historií areálu pivovaru a sladovny prolíná mozaika všech možných typů komínů, které víceméně reflektují obecnější vývoj tohoto oboru. Jediný běžný typ komínů, který zde nenajdeme, jsou betonové a železobetonové stavby. Řada starších komínů byla bohužel v pozdější době, kdy ztratily funkčnost či smysl, zbořena. Ty provozované jsou naopak opraveny a dodnes udržovány.

Z deseti komínů, o kterých příspěvek pojednává, dnes stojí pouhé tři, z některých ostatních existují nevýznamné relikty, naopak ale stojí takřka všechny provozní stavby, kterým sloužily. Na následujících řádcích budou jed-

notlivé komíny v areálu benešovského pivovaru a sladovny postupně popsány dle postupu výroby sladu a piva včetně toho, kde příslušná stavba sloužila. Kromě stavebněhistorických souvislostí jejich vzniku, podoby a následných přestaveb bude stručně vysvětlen i princip a souvislost jejich fungování v sladovnickém a pivovarském provozu. Až na výjimky bude, díky logickému členění výrobních provozů, dodržena i chronologie jejich výstavby.

Komín parostrojní sladovny

V 70. a 80. letech 19. století začínají zejména v úrodné oblasti Hané (ale i jinde) vznikat nové samostatné obchodní sladovny, které využívají přebytek suroviny k výrobě sladu pri-

■ Poznámky

20 Stavební archiv, složka k budově čp. 306, Protokol z komisního vyšetření za povolení stavby z 3. dubna 1872, č. 173. Pod označením „Daňkova továrna“ je zřejmě myšlen podnik Akciová společnost strojírny, dřívě Breitfeld, Daněk a spol.

21 Např. SOA Praha, ÚRHS, Stavba pivovaru v Benešově, Plány a příslušná korespondence (1892–1904), i. č. 64, sign. LIV/1, kt. 20, plán k uvažovanému rozšíření sladovny na původní velikost firmy J. Rosenberg z 12. ledna 1899.

22 SOA Praha, ÚRHS, i. č. 68, sign. LVIII/17, kt. 23, opis kupní smlouvy benešovského pivovaru podepsané 12. a 31. května 1887.

23 Požahovnu lokalizují dostupné prameny různě (je možná i záměna). Pozemková kniha (KÚ Benešov, Hlavní kniha, list A, s. 265) ji uvádí na stavební parcele č. 181. Některé stavební plány z pozdější doby lokalizují tento pozemek do dvora areálu a uvádějí na něm objekt bednáreny. Otázkou je, zda se číslo pozemku nepohybovalo se změnou katastrálních hranic při postupné výstavbě pivovaru a sladovny. Požahovnu jako objekt u komína vpravo od sladovny naopak uvádějí např. plány elektrického

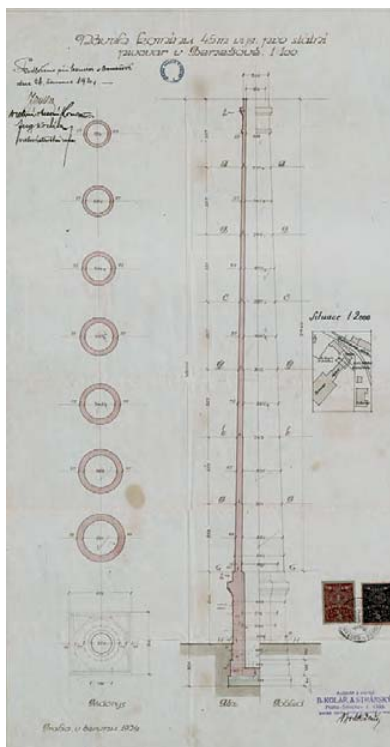
Obr. 8. Stavební plán nového komína nad kotelnou v té době již státního pivovaru v Benešově od firmy B. Kolář a Sránský z roku 1924. SOkA Benešov, OÚ Benešov, Záležitosti jednotlivých živností, i. č. 698, sign. 1516/B-1857, kt. 307.

Obr. 9. Benešov, pivovar, současná podoba opraveného a stále používaného komína nad kotelnou. Foto: Michal Horáček, 2015.

márně k exportu do zahraničí. Většina těchto moderních podniků byla již zařízena na strojní pohon, který sloužil zejména k pohybu dopravníků ječmene a transportu obilí nebo sladu mezi jednotlivými půdami, jeho dopravě na hvozdy, ale také automatickému prohrabávání na lískách a další mechanizaci. Strojní sladovny od starších provozů odlišoval do dálky viditelný vysoký tovární komín nad kotelnou.

Tovární komín sladovny v Benešově (č. 1 v plánu) byl vystavěn někdy v letech 1872–1873. Bohužel se nedochovaly žádné stavební plány, které by osvětlily více o staviteli anebo o parametrech komínu. Ze spisů ke stavbě sladovny lze vyčíst pouze strohou zmínku, že stavba byla provedena dle plánů Daňkovy továrny v Praze,²⁰ lze se tedy domnívat, že z jejího pera pocházely i stavební plány komína. Jeho podobu můžeme dnes rekonstruovat pouze z několika dochovaných fotografií (bohužel nepřilíh detailních) (obr. 1), nemnoha stavebních plánů z pozdějších let²¹ a také z idealizované kresby sladovny (obr. 3), kterou akciová společnost používala na svých materiálech (akcie apod.). Základová deska komína byla čtvercového půdorysu, na ní stál zdobený oktogonální podstavec od dřívku oddělený dvojitou římsou. Dřívko komína bylo také oktogonální, zakončený drobně profilovanou hlavicí, pod kterou byla ještě samostatná cihlová římsa (komín byl celý vyzděný z cihel). Kde se nacházela kotelná, není úplně jasné (strojovna byla lokalizována do přízemí sladovny mezi oběma hvozdy).²² Je možné, že byla umístěna uvnitř stavby, neboť katastrální mapy z té doby žádnou stavbu vpravo od objektu sladovny nezobrazují a i zmiňovaná kresba zobrazuje komín jako solitér.

Po vzniku akciového pivovaru byla při komíně zřejmě vystavěna budova požahovny, která sloužila provozu pivovaru.²³ Nové využití získal komín po roce 1895, kdy již v areálu sladovny fungoval druhý pivovar, zřízený arcivévodou Františkem Ferdinandem d'Este. Kotelná pivovaru, umístěná do té doby v přízemí levého hvozdu (viz dále), byla z bezpečnostních důvodů přemístěna do samostatné stavby. Nový objekt kotelny ve strohém průmyslovém stylu se segmentovými okny zdobenými cihlovými sup-

8

rafenestrami byl přistavěn právě k původnímu komínu. Komín byl později lehce snížen o snešenou hlavici a někdy na počátku 20. století, kdy ztratil po vystavění nového pivovaru smysl, zbořen. Stavba kotelny se v drobných úpravách dochovala dodnes a slouží jako značková prodejna pivovaru (obr. 14).

Dvojice hvozdvých komínů

Hvozdvý komín, který v sobě skrývá kombinaci odvodu spalin a také horkého vzduchu, takže ho lze nazývat i párníkem, je specifický stavební prvek, který je téměř výhradně charakteristický pro stavby sladoven.²⁴ Hvozdvý komín není typický tovární komín, ale svou funkcí, materiálovým řešením i technologií výstavby je mu podobný. Komín byl posazen na tělese samotného hvozdu zakončeného kupolí. V přízemí stojatých hvozdu byl instalován kalorifer – výměník, který nad topeništěm ohříval vzduch a ten stoupal horký vzhůru přes lísky se sušícím se sladem a odcházel hvozdvým párníkem. Spaliny od topeniště byly vedeny samostatným průduchem ve stěně hvozdu, který procházel jeho kupolí a zakončen byl v komínové části párníku. Pod hvozdvým komínem byla v prostoru kupole instalována plechová puklice, která sloužila k regulování tahu. Topilo se takřka výhradně uhlím, modernizované sladovny využívaly nepřímého otopy parou bez vzniku škodlivých spalin.

9

Přestože zmiňovaná idealizovaná kresba benešovské sladovny ukazuje dvojici hvozdvých komínů (č. 2 a 3 v plánu) se zdobenými hlavicemi s římsou a zakončením důstojnými klobouky pana starého, skutečnost byla zřejmě mnohem skromnější. Jak bylo zmíněno, stavební plány sladovny se nedochovaly, a tak jsme odkázáni na pozdější fotografickou dokumentaci. Z důvodu zrušení levého hvozdu po třech letech provozu sladovny se jeho komínové zakončení dochovalo až do 90. let 19. století zřejmě v původní podobě. Původní oktogonální cihelné hvozdvé komíny byly velmi strohé, nijak zdobené, mírně se kónicky zužující a zakončené velmi úsporným kloboukem.

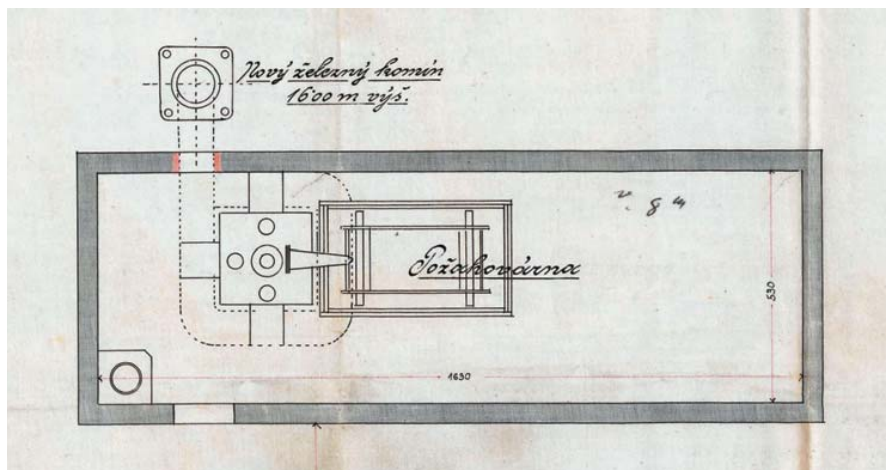
Pravý hvozdvý komín byl roku 1887 zrekonstruován jihlavskou firmou J. Rosenberg. Na podzim tohoto roku byly staré nevyhovující hvozdvé lísky nahrazeny dvojicí nových moderních zařízení o rozměrech 7,60 × 7,60 metru.²⁵ Spolu s lis-

■ Poznámky

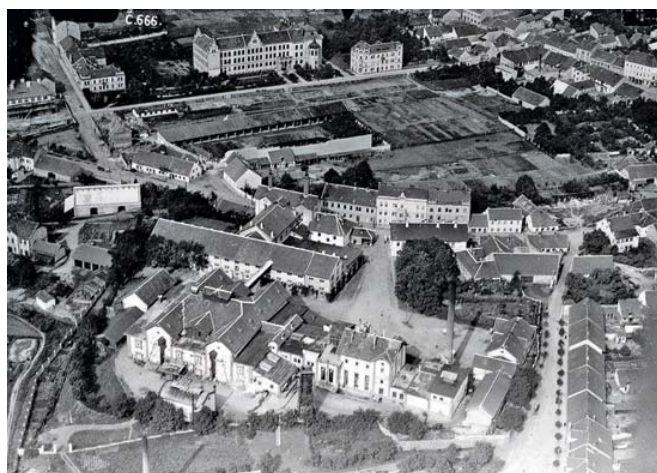
osvětlení z roku 1897 (SOA Praha, ÚŘHS, Stavba pivovaru v Benešově, Plány a příslušná korespondence (1892–1904), i. č. 64, sign. LIV/1, kt. 20, plán elektrického osvětlení firmy Siemens & Halske, půdorys sladovny, ze září 1897).

²⁴ Výjimečně mají zakončení podobná hvozdvým komínům některé sušárny chmele na Zatecku aj.

²⁵ Inzerát firmy J. Rosenberg, Kvas XVI, 14., 15. července 1888, s. 392.

10

11

kami byl nově vyřešen i odvod spalin a horkého vzduchu zcela novým zakončením. Nový hvozdivý komín byl tvarově podobný původnímu, avšak celkově mohutnější, vyšší a zakončený kónicky se rozšiřující hlavicí. Propracovanější bylo i jeho nové zakončení v podobě klobouku pana starého. Ve 30. letech 20. století byl komín lehce nastaven cihelným věncem nad původní hlavicí a místo klobouku pana starého zakončen nově bábou. V této podobě se dochoval až do druhé poloviny 20. století, kdy byl nadvakrát výrazně ubourán do současné výšky a nakonec zakryt novou, nepřilíhající vzhlednou plechovou stříškou. Dnes není používán.

Vývoj levého hvozdu a jeho komína byl mnohem komplikovanější. Roku 1876 byl po zřízení akciového pivovaru zrušen a v jeho přízemí byla umístěna kotelná (viz dále). Provozu kotelny sloužil i po roce 1887, kdy v jeho sousedství vznikla nová arcivévodská varna. Ve stejné době bylo nad kotelnou zřízeno ubytování pro pivovarskou chasu. Do horních pater hvozdu, v prostoru někdejších lísek, byly instalovány nádrže na vodu pro účely provozu pivovaru, a hvozď tak

krátce sloužil i jako věžový vodojem.²⁶ Po výstavbě nového pivovaru v letech 1897–1898 došlo k rozhodnutí rozšířit sladovnu na původní kapacitu a obnoven měl být i hvozď. Přestože o projekt rekonstrukce hvozdu měl zájem i J. Rosenberg a již roku 1898 vypracovala stavební plán na jeho obnovu firma Novák & Jahn z Prahy (obr. 4), byla realizace nakonec v letech 1899–1900 provedena dle plánů zednického mistra Františka Zlocha.²⁷ Komínové zakončení staronového hvozdu bylo opět cihlové a oktogonální, avšak ještě mohutnější a zdobenější než pravý hvozď. Dřív zdobila jedna jemná římsa, římsou byla ozdobena i hlava komína. Kryt tvořil klobouk pana starého (obr. 6), ve 30. letech 20. století nahrazený stejnou bábou jako na pravém hvozdu.

Na přelomu 50. a 60. let 20. století byl levý hvozď přebudován na vytápění parou.²⁸ V souvislosti s tím byl zcela přestavěn hvozdivý komín. Štíhlé oktogonální zakončení nahradil zcela strohý, mohutný a převýšený kónicky se zužující komín kruhového průřezu zakončený novou bábou. Tah komína byl nově místo pukli-

Obr. 10. Výřez stavebního plánu Emanuela Vrazala na modernizaci požahovny benešovského pivovaru na strojní provoz v roce 1901. Stavební archiv, složka k budově čp. 306.

Obr. 11. Benešov, letecký pohled na pivovar z roku 1922. V popředí je patrná budova staré požahovny s železným komínem. Vpravo rozšířená kotelná pivovaru ještě s původním komínem. Na střeše varny je doposud patrné dodatečně zakrytí v místech, kde stály snesené komíny topeniště. Foto: Sběrka Muzea Podblanicka, i. č. 4649, vojenský letecký záběr, 1922.

ce regulován trojicí ventilátorů. Na počátku 80. let byl komín ubourán na současnou výšku a nově zastřešen. Později byl ještě opatřen novým nátěrem s imitací ornamentální výzdoby a v této podobě se dochoval dodnes (obr. 15).

Tři komíny pivovarských kotel

Od 60. let 19. století přechází na parostrojní pohon i řada starších pivovarů a nové strojně zařízené vznikají. Jejich symbolem se stal vysoký kouřící tovární komín odvádějící spaliny z topeniště pod parními kotli. Parní stroje v pivovarech sloužily primárně k pohonu míchadel, čerpadel, ale i šrotovníků na slad či nejrůznějších dopravníků. Později byly parní stroje v pivovarech využity i pro pohon strojního chlazení a s rozvojem zavádění elektrického proudu i k pohonu elektrických dynam. Další parní kotle byly v kotelnách instalovány s přechodem na nepřímý otop parou (pokud na něj pivovar nebyl již od počátku zařízen). S rozšiřováním výkonu kotel procházely jejich komíny modernizací, někdy byly dokonce nahrazovány novými stavbami.

Komín kotelny akciového pivovaru (č. 4 v plánu), který později dočasně využil i první arcivévodský pivovar, představuje asi nejzajímavější komín v rámci benešovského areálu. Jak již bylo výše zmíněno, kotelná pivovaru vznikla v přízemí někdejšího hvozdu v prostoru jeho kaloriferu. Jelikož byl provoz hvozdu zrušen, byl k odtahu spalin od parního kotle typu Cornwall využit původní spalinový kanál hvozdu. Z místa, kde se uhybal ze stěny hvozdu ke komínovému zakončení, byl klenbou nově prolomen a vyta-

■ Poznámky

²⁶ SOA Praha, ÚRHS, Stavba pivovaru v Benešově, Plány a příslušná korespondence (1892–1904), i. č. 64, sign. LIV/1, kt. 20, dopis Josefa Rosenberga adresovaný Centrálnímu ředitelství ve Vídni ze 17. ledna 1899, č. 123.

²⁷ SOKA Benešov, OÚ Benešov, vodní kniha, sbírka č. 152, Pivovar a lihovar v Benešově, dopis arcivévodské správy pivovaru adresovaný OH Benešov z března 1900.

²⁸ 75 let pivovaru Benešov, Praha 1972.

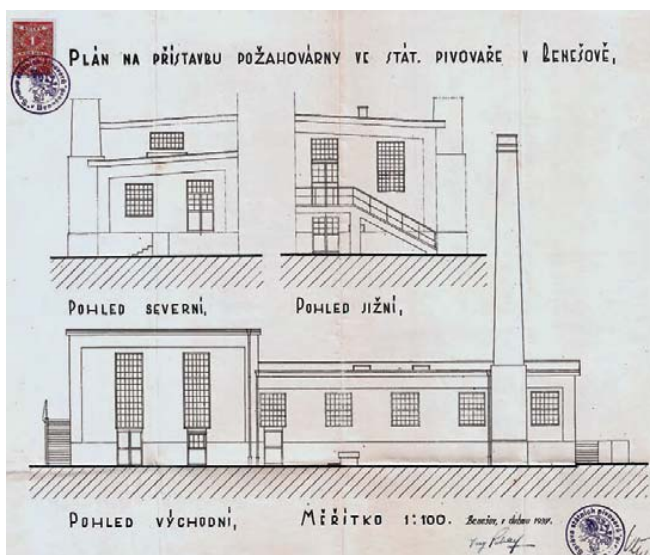
Obr. 12. František Scharf, stavební plány nové požahovny benešovského pivovaru, 1937. Plány byly doplněny podrobným projektem komína od specializované firmy Karla Řezníčka. Stavební archiv, složka k budově čp. 540.

Obr. 13. Benešov, pohled na pivovar na počátku 60. let. Vlevo již zmodernizovaný levý hvozď sladovny. Uprostřed v těsném sousedství komíny obou požahoven – starý železný a nový cihlový. Komín při kotelně pivovaru zakrývá komín bývalého lihovaru projektovaný firmou Františka Ringhofferů. Foto: soukromá sbírka Josefa Nerada.

žen nízkým komínkem nad hřeben střechy. Jednalo se o velmi nízký cihlový komín čtvercového průřezu se zdobenou hlavicí, celkově nižší než původní nízké komínové zakončení hvozdu. Komín dobře zobrazují jak pozdější stavební plány,²⁹ tak několik dobových fotografií, včetně snímku, který ho zobrazuje hustě kouřící v plném provozu (obr. 7). Z doby výstavby akciového pivovaru bohužel nemáme žádné stavební plány a ani aktový materiál není takřka vůbec dochován, o staviteli komína proto nevíme nic bližšího. Komín využil k provozu i následný arcivévodský pivovar vystavěný roku 1887, po zřízení nové kotelny v roce 1895 byl ale zrušen. Po znovuzřízení hvozdu v letech 1899–1900 byl snesen a spalínový kanál byl rekonstruován na původní využití – na tento komínový unikát tak dnes není bohužel žádná památka.

Nový arcivévodský pivovar z let 1897–1898 byl moderní stavbou odpovídající současným nárokům. Pohon míchadel varny, čerpadel a dalších strojů zajišťoval parní stroj v samostatné strojovně, který navíc předával energii dvojici elektrických dynam o celkovém výkonu 57 kW určených k osvětlování celého areálu a elektrickému ovládání některých provozních prvků. Parní stroj poháněla dvojice ležatých parních kotlů typu Cornwall o výhřevné ploše 90 m² a přetlaku 7 atmosfér umístěná v samostatné kotelně.³⁰ Odtah spalin od kotle byl řešen 30 metrů vysokým štíhlým továrním komínem (č. 5 v plánu) kónického tvaru, který byl podrobně vyprojektován přímo kanceláří J. Rosenberga (obr. 5). Cihlový komín stál na podstavci čtvercového průřezu o šířce 3,10–3,40 a výšce 5,68 metru se zkosenými hranami. Přejít k oktogonálnímu dířku zajišťovala zdobná římsa z cihlových prvků vysoká 1,56 metru. Nejzdobnějším prvkem jednou lehce odstupňovaného dířku vysokého 22,76 metru bylo zakončení jeho hlavičky. Tu tvořila soustava nejrozličnějších cihelných prvků a doplňoval ji oblouk hromosvodu s dlouhým vertikálním trnem.³¹

S modernizacemi a dalšími změnami v pivovaru byly později do komína zaústěny kouřové kanály od topenišť dalších kotlů umístě-

12

13

ných v rozšířené kotelně. V letech 1915–1916 došlo k nucené kompletní výměně zařízení celé varny, neboť původní měděné nádoby byly zrekvírovány pro válečné účely. Nová železná varná garnitura byla oproti starší opatřena již moderním nepřímým parním otopem. Pro jeho účely byla podle projektu benešovského stavitele Marcela Dusila rozšířena kotelná a byl v ní instalován nový ležatý kotel o výhřevné ploše 100 m² a přetlaku 10 atmosfér.³² Roku 1922 bylo v pivovaru instalováno nové čpavkové chlazení, které mělo nahradit zastarávající systém chlazení úseků chladného hospodářství přírodním ledem. Pro pohon chladicích strojů o výkonu 270 HP byl v přístavbě kotelny instalován ještě jeden ležatý parní kotel o výhřevné ploše 180 m² a přetlaku 8 atmosfér. Projekt nástavby kotelny a zadržky kotle zpracoval benešovský stavitel František Scharf.³³

■ Poznámky

29 Např. Archiv pivovaru, sbírka stavebních plánů, stavební plán firmy J. Rosenberg z 1. července 1887.

30 B. a., Arcivévodský pivovar v Benešově, Kvas XVI, 1. února 1898, č. 3, s. 65.

31 Archiv pivovaru, sbírka stavebních plánů, soubor stavebních plánů firmy J. Rosenberg z ledna 1897.

32 SOKA Benešov, OÚ Benešov, Záležitosti jednotlivých živností, i. č. 698, sign. 15/6/B-219, kt. 303, protokol z komisionálního šetření ohledně schválení přístavby kotelny z 23. října 1915.

33 Ibidem, sign. 15/6/B-263, kt. 303, protokol z komisionálního šetření ohledně schválení zařízení umělého chlazení z 29. dubna 1922.

Starý komín z roku 1897 postupně přestal vyhovovat stále většímu objemu odtahovaných spalín. Hlavním problémem, který nakonec vedl k rozhodnutí vybudovat komín nový, byla zejména jeho výška, která nedokázala vytvořit potřebný tah, a provoz topenišť parních kotlů se proto prodražoval nutnou spotřebou většího množství paliva.³⁴ Roku 1924 tak byl vystavěn komín nový (č. 6 v plánu) a starý byl později zcela snesen odbornou firmou Ing. V. Fischera & spol. z Letek u Libčic nad Vltavou.³⁵

Nový komín byl vystavěn na druhé straně od kotelny ve vzdálenosti cca 10 metrů, kouřový kanál vedl pod zemí. Projekt komína zpracovala specializovaná firma Architekt a stavitel B. Kolář a Stránský z Prahy (obr. 8).³⁶ Stavba komína byla schválena v červenci 1924. Komín je od terénu vysoký 45 metrů, se světlostí v hlavě 1,60 metru a založený do hloubky 5,20 metru na vybetonované desce 5,40 × 5,40 metru. Podstavec komína je osmiboký a vysoký i s římsou 5,90 metru,³⁷ vyzděný z obyčejných cihel dodaných ze státní cihelny v nedalekých Radkovicích. Podstavec je prakticky nezdobený, stejně jako hlava komína. Dřík je vysoký 39,10 metru, kruhového průřezu, vyzděný z lisovaných žlutých listovaných radiálních cihel z cihelny Viléma Müllera z Břeštan. Komín je zajímavý díky ornamentům vyzděným z červených radiálních cihel, které se nacházejí prakticky po celé délce dříku, zejména v jeho zakončení pod hlavicí. Vnitřní vyzdívka byla provedena z lisovaných radiálních cihel z cihelny Pražské úvěrní banky v Uhřetěvsi a Vokovicích.³⁸

Komín se dodnes dochoval v původní podobě a je stále využíván (obr. 9). Po přechodu provozu pivovaru na středotlakou plynovou kotelnu byl opatřen novou nerezovou vložkou a horní světlý otvor zmenšen zaplechováním. Současný majitel pivovaru komín udržuje v dobrém technickém stavu.³⁹

Dvojice komínů varny s přímým otopem

Pánve ve varnách pivovarů byly původně budovány pouze na přímý otop, dříve prováděný dřevem, později uhlím. Nepřímé topení horkou parou bylo do pivovarů instalováno až od 40. let 19. století. Spaliny z obezděných topenišť pod pánevmi byly systémem důmyslných kanálů odváděny z varny pryč. Ve většině pivovarů byly spalínové kanály vedeny do komína kotelny, ve výjimečných případech pro ně byl vystavěn i nový vysoký tovární komín. V některých pivovarech, včetně nového arcivévodského pivovaru v Benešově, bylo topeniště pánve opatřeno menším samostatným komínem či dvojicí komínů vyvedenými nad hřeben zastřešení varny.

Jak bylo výše řečeno, otop původních pánev pivovaru byl řešen přímým způsobem. Klenuté

topeniště pánví o celkové ploše 66 m² a jejich obezdívku provedla specializovaná firma J. V. Machovského z Hradce Králové.⁴⁰ Spaliny z topeniště na uhlí byly odváděny několikrát zalomenými kouřovými kanály do dvojice symetricky umístěných komínů (č. 7 a 8 v plánu) mezi převýšeným prostorem varny a objektem strojovny. Část komínových těles byla skryta v hmotě objektu, nad střechu vystupovalo jejich asi 9 metrů vysoké cihlové zakončení. Oba komíny byly čtvercového průřezu, ale jejich podoba přísně korespondovala s architekturou vysokého komína nad kotelnou (obr. 5). Jejich krátké dříky byly jednou odstupňované, lehce kónické a zakončené velmi zdobenými hlavicemi z cihelných prvků. Obě hlavice byly také opatřené hromosvodovým obloukem s trnem. Dvojice komínů dodávala varně benešovského pivovaru specifický vzhled, který bohužel trval jen necelých 20 let. S rekonstrukcí varny a přechodem na nepřímý parní otop byly v letech 1915–1916 oba komíny sneseny.

Komíny staré a nové požahovny

Až do 50. let 20. století se v českých pivovarech používaly takřka pouze dřevěné transportní sudy. Aby bylo stočené pivo uchráněno kontaktu se dřevem a zároveň skryt pórovitý povrch dřeva náchylný k usazování infekce, byly sudy vysmolovány. Proces vysmolování byl náročnou a nebezpečnou činností, kdy se musel nejdříve prázdný sud zbavit otevřeným ohněm starého smolného nátěru, tzv. odpožahovat. Poté co původní nátěr vytekl, byl sud opatřen novým nátěrem z horké smoly, která se rozlévala po jeho stěnách. Tuto původně ruční práci nahradily od přelomu 19. a 20. století stroje, které práci ulehčily a učinily ji bezpečnější. Původně se tato činnost odehrávala pro nebezpečí požáru v odlehlých částech pivovarů či v k tomu účelu jednoduše zřízovaných stavbách mimo jejich areál. Později byly požahovny stavěny jako plně automatizované moderní úseky výroby, které svou roli ztratily až s přechodem na hliníkové sudy od 50. a 60. let 20. století. Spaliny z topenišť na horkou smolu, z naftových strojů i výpary ze smoly a další zplodiny byly z požahoven odváděny komíny všech možných typů i velikostí.

Požahovna nového arcivévodského pivovaru byla vystavěna v létě roku 1898 podle plánů Marcela Dusila. Budova stála na zadním pivovarském dvoře za areálem chladného hospodářství. Původní požahovna byla určena ještě na ruční práci a jednalo se o drobnou zděnou stavbu zastřešenou železnou konstrukcí s převýšeným hřebenovým odvětrávacím světlíkem (dnes již sneseným).⁴¹ Komín byl k požahovně přistavěn až o tři roky později na základě roz-

hodnutí zmodernizovat její provoz na strojní. V hlavním provozním prostoru požahovny byl instalován stroj k odpožahování a požahování sudů, od kterého byly spaliny a výpary vedeny podzemním kanálem do jednoduchého utilitárního železného komína (č. 9 v plánu) o výšce 16 metrů (obr. 10).⁴² Komín bez jakýchkoliv ozdob byl zakončen jednoduchou stříškou hřibovitého tvaru. Stará požahovna v této podobě fungovala až do roku 1937, kdy byla v jejím těsném sousedství, při jihovýchodní stěně pivovaru, vystavěna požahovna nová, moderní a plně automatická. Později, někdy v druhé polovině 20. století, byl komín odstraněn a prostor staré požahovny nově využit na sklady.

Budova nové požahovny byla postavena podle plánů benešovského stavitele Františka Scharfa na počátku roku 1937 (obr. 12). Jednalo se o podlouhlou jednoduchou utilitární stavbu ve funkcionalistickém tvarosloví. Dle původních plánů měla být přízemní, ale nakonec byla její levá část (při pohledu ze dvora) zvýšena a přepatrována. Interiér prosvěťovala řada pravoúhlých průmyslových oken a také dva světlíky ve střeše tvořené rovnou klenbou v „I“ traverzách. V převýšené části se nacházel stroj na utužování sudů. V části nižší pak byl samotný naftový stroj na odpožahování a požahovačka. Obě výškové úrovně spojovala mechanická vykulovačka s obracečem sudů. Tato zařízení byla poháněna elektromotory, kotlík na smolu byl vytápěn uhlím.⁴³

■ Poznámky

34 Ibidem, sign. 15/6/B-1857, kt. 307, protokol z komisionálního šetření za povolení stavby druhého komínu z 26. července 1924.

35 *Tovární komíny, vodojemy na komínech, rekonstrukce.* Ing. V. Fischer & spol., Letky, Libčice nad Vltavou (katalog), nedatováno, nestránkováno.

36 SOKA Benešov, OÚ Benešov, Záležitosti jednotlivých živností, i. č. 698, sign. 15/6/B-1857, kt. 307, stavební plán firmy B. Kolář a Stránský z června 1924.

37 V roce 2012 byla Martinem Vankou při zaměření komína zjištěna výška podstavce pouze 5,50 metru.

38 SOKA Benešov, OÚ Benešov, Záležitosti jednotlivých živností, i. č. 698, sign. 15/6/B-1857, kt. 307, protokol z kolaudace stavby druhého komínu ze 17. října 1924.

39 Vonka (pozn. 8), s. 189.

40 Arcivévodský pivovar (pozn. 30), s. 65 a 68.

41 Stavební archiv, složka k budově čp. 306, stavební plán stavitele Marcela Dusila z 10. května 1898.

42 Ibidem, protokol z komisionálního šetření ohledně přestavby požahovny z 1. května 1901.

43 SOKA Benešov, OÚ Benešov, Živnostenské provozovny, i. č. 781, sign. VI/4/B-2, kt. 396, protokol komisionálního šetření ohledně postavení automatické požahovny z 24. ledna 1936.

14

15

Obr. 14. Benešov, dodatečně postavená kotelná prvního arcivévodského pivovaru z roku 1895, dnes slouží jako značková prodejna pivovaru. Původní tovární komín sladovny stál mezi ní a objektem hvozdů (vlevo). Foto: Michal Horáček, 2016.

Obr. 15. Benešov, současná podoba obou sladovnických hvozdů, z nichž ten levý je doposud v provozu. Foto: Michal Horáček, 2016.

Kouřové plyny, spaliny z uhlí a nafty byly z objektu odsávány automaticky do zděného komína vysokého 19 metrů (měřeno od dlažby požahovny), přistavěného k pravé části objektu (č. 10 v plánu). Vyprojektovala ho specializovaná firma Karla Řezníčka z Prahy. Jednalo se o jednoduchý, takřka nezdobený komín kruhového průřezu, vyzděný z radiálních cihel. Komín stál na velmi vysokém nezdobeném podstavci čtvercového průřezu, který výškou dosahoval takřka k okapu požahovny (od její dlažby byl vysoký 4,35 metru). Výrazně subtilní komín standardní konicity byl zakončen stroze zdobenou hlavicí.⁴⁴

Požahovna v této podobě fungovala až do začátku 70. let 20. století, kdy benešovský pivovar přešel definitivně na hliníkové sudy.⁴⁵ Stavba byla později využita jako skladiště (v době jejího vzniku byl v sousední místnosti, někdejší lednici chladného hospodářství, vybudován mj. sklad sudů) a dochovala se v podstatě v původní podobě. Nepoužívaný komín byl později snesen až na úroveň střechy požahovny a zadeklován. Jeho vysoký podstavec včetně nepatrné části dířku se dochoval dodnes. Pro jeho strohé tvarosloví i částečné zapojení do hmoty budovy bývalé požahovny nemusí být neznalému jasné, že se dívá na pozůstatky bývalého komína.

Závěr

Komíny benešovského pivovaru a sladovny odrážejí komplikovanost stavebního vývoje areálu, kontinuitu jeho fungování, ale zejména proces modernizací a proměn pivovarské a sladovnické technologie v čase. Zároveň jsou ale zajímavým dokladem vývoje komínové architektury a její výstavby u nás. Přestože se z původních deseti komínů v areálu pivovaru dodnes dochovaly pouze tři, je důležité uvést několik tezí.

Dva ze tří dochovaných komínů jsou dnes opravené a používané a stále tak tvoří nejen vizuální, ale i praktický doplněk provozu pivovaru, třetí je alespoň udržovaný. Každý z nich se navíc dochoval ve stavu ze zcela jiného období. Pravý hvozdový komín – ač v torzu – pamatuje dobu přestavby v 80. letech 19. století, levý je naopak moderní stavbou z 50. let 20. století odrážející nejen tehdejší trendy v utilitárnosti stavby komínů, ale i proces modernizace sladovnického provozu. Komín nad kotelnou pivovaru z roku 1924 dokládá neustálé rozšiřování provozu pivovaru a vzrůstající nároky na kapacitu a sílu odtahu spalin a také kvalitu provedení v takřka stoletém aktivním provozu. Díky hodnotné výzdobě se navíc jedná nejen o utilitární stavbu, ale i o zajímavý architektonický prvek.

Přestože sedm komínů bylo v minulosti sneseno či odstraněno, je konec jejich existence spojený s modernizací provozu a dokazuje, že pivovar a sladovna v Benešově jsou již 145 let živým organismem. Ten se stále proměňoval v souvislosti s aktuálními trendy, ať se jednalo o přechod na nepřímý otop varny, na moderní kovové sudy, ale i jiné novinky ve výrobě. Velké množství komínů všech možných typů bylo navíc svědkem neuvěřitelně komplikovaného a stavebně zajímavého vývoje areálu, zejména v prvních 25 letech existence, který nemá

v českých zemích zřejmě obdoby. V tomto směru je naopak možné vnímat jako ztrátu, že po řadě původních komínů není v dnešním areálu ani památka, popřípadě se jedná pouze o torza, neinformovanému nenavštěvující na původní využití.

Skutečnost ztráty hned sedmi komínových staveb souvisejících s provozem pivovaru a sladovny v kombinaci s dochováním dvojice provozovaných komínů přináší otázku, zda komíny jsou jako součást fungující průmyslové stavby více svědky jejího vývoje a historie a bylo by správné je zachovávat, či jsou naopak svědky její provozní modernizace a logicky se mění a mizí společně s tím, jak se mění a modernizuje její provoz. Odpověď na tuto otázku leží zřejmě někde uprostřed. Faktem zůstává, že pivovar a sladovna jsou se svými komíny od roku 1872 jedním ze symbolů města Benešova, který se za tu dlouhou dobu sice ve svých vertikálách mnohokrát proměnil, ale neztratil nic ze svého výrazu ani funkce.

Článek vznikl v rámci výzkumného projektu Tovární komíny: dokumentace, ochrana, nová využití (kód projektu DG16P02B011), financovaného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity (NAKI II).

■ Poznámky

44 Stavební archiv, složka k budově čp. 540, stavební plán firmy Karla Řezníčka z 18. listopadu 1935.

45 Dřevěné ležácké sudy byly až do úplného nahrazení smoleny přímo na dvoře u požahovny a její prostor se k tomuto účelu nevyužíval.